

32. Αἱ ὑλιστικαὶ ψυχολογικαὶ θεωρίαι.

α'. Ἐπίδρασις τοῦ μεταφυσικοῦ ὑλισμοῦ ἐπὶ τῆς ψυχολογίας.

Ὁ ἐκ τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ προελθὼν νεώτερος ὑλισμὸς, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὸν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Th. Hobbes καλλιεργουμένου ὑλισμοῦ, ἀποτελῶν τὴν νεωτέραν ὑλιστικὴν θεωρίαν περὶ κόσμου καὶ ζωῆς, προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου ἐκ τῆς παγκοσμίου μηχανικῆς ἀλληλεπιδράσεως, ἀφ' ἑτέρου δέ, διὰ παραδοχῆς τῆς δυναμικῆς ζωῆς ὡς ἰδιοτρόπου ἐκδηλώσεως μηχανικῶν σχέσεων, προσπαθεῖ νὰ ὑπαγάγῃ τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς εἰς ὑλικά καὶ μηχανικά καθαρῶς γνωρίσματα ἐρμηνεύων τὰ διάφορα ψυχικὰ φαινόμενα διὰ τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος. Ἡ τοιαύτη τάσις πρὸς γενίκευσιν τοῦ μηχανισμοῦ καὶ τῶν ὑλικῶν σχέσεων ἐπὶ πάσης ἐκδηλώσεως ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἐν τῇ φύσει ἠδυνόθη καὶ ἐξυτηρητήθη ἀκόμη περισσότερο καὶ παρὰ τῆς προσόδου τῆς γενομένης εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἡ πρόοδος τῆς ἀστροφυσικῆς καὶ τῆς φωτομετρίας δι' ὧν κατωρθώθη ἡ ἔρευνα καὶ τῶν μᾶλλον ἀπομακρυσμένων ἀστέρων, ἔφερεν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀντίληψιν ὅτι τὸ σύμπαν γενικῶς ἀποτελεῖται ἐκ μηχανικῶς καὶ ὁμοιοτρόπως πανταχοῦ ἀλληλεπιδρώσεως ὕλης. Ἐπομένως οἱ αὐτοὶ νόμοι οἱ φυσικοὶ καὶ αἱ ἐξ ἐξελίξεως τῆς κινήσεως καὶ τῶν ἄλλων μηχανικῶν ἀλληλεπιδράσεων διάφοροι ἐκδηλώσεις ἐγενικεύθησαν κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ ἀρθῇ ἡ διάκρισις πνεύματος καὶ ὕλης. Ἡ μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐκ ψυχολογικῶν λόγων γεννηθεῖσα καὶ διατηρηθεῖσα ἡ τοιαύτη διάκρισις μέχρι τῆς πλήρους γνώσεως τῶν πραγματικῶν σχέσεων ζωῆς καὶ φύσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκλείεται μὲν ἡ ὑπαρξίς ὄντων ἢ κοσμικῶν συστημάτων ἀνεξαρτήτων καὶ ξένων πρὸς τὴν ὕλην καὶ τοὺς φυσικοὺς νόμους, γενικεύονται δ' οἱ ἀπὸ τοῦ Κέπλερ καὶ τοῦ Γαλλιλαιου φυσικοὶ νόμοι μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ ἰσχύωσιν ἀπολύτως διὰ τὴν ἐρμηνείαν καὶ τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Τὸ σύμπαν θεωρεῖται γεννηθὲν ἐξ ἡλιακῶν συστημάτων λόγω κινήσεως καθαρῶς μηχανικῆς καὶ τὰ ἡλιακὰ συστήματα παράγονται ἐκ καύσεως καὶ ἐνώσεως ἀερίων καὶ χημικῶν οὐσιῶν συντεθεισῶν ἐκ στοιχείων ἀπλῶν, ἀερίων, ἠλεκτρονίων κλπ. ἐν δεδομένη εὐνοϊκῇ περιστάσει. Ἐκ τοιούτων πυρῆνων νομίζεται ὅτι προήλθον σύνθετοι καὶ κατ' ἐξέλιξιν ἐνεργεῖαι καὶ δυνάμεις αὐτοδημιουργούμεναι καὶ δημιουργοῦσαι οὐράνια σώματα καὶ μετὰ τούτων τὴν γῆν, ἡ ὁποία ὑπὸ εὐνοϊκῆς ἐπίσης μηχανικῆς συνθήκας ἀπέκτησε φλοιὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐξ ἑαυτῆς τὴν βλά-

πησιν, τὰ ὄργανικά ὄντα καὶ τὸν ἀνθρώπον. Ἡ ἀνάλυσις τῶν μηχανικῶν δυνάμεων καὶ τὸ ἰσότημον καὶ ταῖσδε αὐτῶν πρὸς τὴν κίνησιν, θερμότητα, ἐνέργειαν, αἱ ἠλεκτρομαγνητικαὶ καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ τῆς τοιαύτης παγκοσμίου μηχανικῆς κινήσεως καὶ ἀποτελοῦσι βάσιν τῶν χημικῶν ἐνώσεων καὶ συνθέσεων ἀναγνωρίζονται καὶ εἰς τοὺς ὄργανισμοὺς φυτῶν καὶ ζῴων, διότι καὶ αὐτοὶ ἀναλυόμενοι εἰς κότταρα καὶ μοριακὰς οὐσίας δὲν παρουσιάζουσιν ἄλλο τι ἐκτὸς φυσικῶν νόμων ἔξωθεν καὶ ἀπόψεως, ἀντιστάσεως καὶ συντηρήσεως τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας, ἠλεκτρομαγνητικὰς σχέσεις ἀναγνωριζομένας καὶ εἰς τὸ τελευταῖον ἄτομον τῆς οὐσίας τῶν νεύρων, ἰνῶν καὶ τοῦ ἐγκεφάλου. Οἱ ὄργανισμοὶ λοιπὸν συμπεριλαμβανόμενοι καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου τοιοῦτου δὲν παρασιάζουσι διαφορὰν τινα πρὸς τοὺς ἐν γένει φυσικοὺς νόμους. Εἶναι κατ' εἶδη καὶ μορφὰς ἀπλούστεροι ἢ συνθετώτεροι καὶ ὡς τοιοῦτοι διὰ μεταβολῆς, μετατροπῆς καὶ συνθέσεως τῆς κινήσεως καὶ ἐνεργείας παρουσιάζουσι τυπικὰς μηχανικὰς ἰδιότητες θρόμβου καὶ ἀναπαραγωγῆς καὶ πνευματικὰ φαινόμενα. Ἐννῶται λοιπὸν τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως τῶν τοιούτων διαφόρων ὄργανισμῶν καὶ τῆς αὐτοσυντηρησίας αὐτῶν καὶ ὑπάρξεως. Τὸ ζήτημα τοῦτο λύει ὁ μονιστικὸς ὕλισμος διὰ τῆς θεωρίας τῆς ἑξέλιξεως, καὶ ἦν τὰ ἀνώτερα ὄργανικά ὄντα προήλθον ἐκ μηχανικῶν καὶ χημικῶν συστάσεων καὶ συνθέσεων ἐξ ἀνοργάνων, ὅπου εἰδοῦκαὶ συνθῆκαι φυσικαὶ προὐκίλειαι ζημιώσεις καὶ μηχανικὰς λειτουργίας, ἐξ ὧν αἱ προελθούσαι οὐσίαι διὰ φυσικῆς ἐπιλογῆς καὶ αὐτοσυντηρησίας τῆς οὐσίας, δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἠδύνησαν καὶ εἰδοῦν τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐμφανίζεται ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξεως διὰ τοῦ Lamarck (1744—1809) καὶ ἀναπτύσσεται διὰ τοῦ Charles Darwin.

Ἡ ἰδέα τῆς ἐξέλιξεως καὶ τῆς σταθερότητος τῶν εἰδῶν ἔφερεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνατομίας καὶ τῆς φυσιολογίας, αἱ ὁποῖαι διὰ τῆς συγκριτικῆς μεθόδου ἀνέπτυξαν τὴν περίφημον ὑπόθεσιν τοῦ Lamarck ὅτι «ἡ ἐξέλιξις τῶν πνευματικῶν καταστάσεων συμβαδίζει πρὸς τὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ νευρικοῦ συστήματος». Οὕτω ἦλθεν εἰς φῶς καὶ ἡ νέα ἐπιστήμη τῆς Βιολογίας διὰ τοῦ Lamarck κατὰ πρῶτον. Οὗτος ἀνεγνώρισε μόνον εἰς τὰ μᾶλλον ἐξελιγμένα θηλαστικὰ ζῶα διενόησιν καὶ βούλησιν, διότι, κατ' αὐτὸν, αὐτὰ κατέχουσι πλήρως ἀνεπτυγμένον ἐγκέφαλον, ὄργανον τῆς διανοήσεως, συμπατούσης πρὸς τὴν βούλησιν, ἐφ' ὅσον αὕτη κατ' ἀνάγκην προὑποθέτει ἐκείνην. Αἱ ἐνέργειαι καὶ ἡ βούλησις, ὅπως καὶ ἡ διενόησις εἶναι ἀποτελέσματα ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως καὶ ἐρεθισμοῦ, ὅστις διὰ

τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων μεταβιβάζεται εἰς τὸν ἐγκέφαλον καὶ ἀναλόγως τῆς ὀργανικῆς ἐξελίξεως ἢ προκαλεῖται ἀπλῆ ἀντίδρασις διὰ τοῦ μυϊκοῦ συστήματος, ἢ προκαλεῖται σύνθετος ἀντίδρασις δι' αἰσθημάτων, παραστάσεων, βουλήσεως κλπ. Ἡ δεκτικότητα τοῦ ἐρεθισμοῦ εἶναι ἰδιότης τῆς ζώσης ὕλης ἢ δ' ἰκανότης πρὸς παραγωγήν αἰσθήματος ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ νευρικὸν σύστημα. Τοῦτο συγκεντρώνει τὴν ἐξωθεν προερχομένην ἐνέργειαν καὶ μετατρέπει αὐτὴν λόγῳ τῆς συστάσεως καὶ ὕφους τοῦ εἰς αἰσθησίν. Ὅσῳ δὲ τελειότερον καὶ συνθετώτερον ἢ πλήρες τὸ νευρικὸν σύστημα, τόσον καὶ ἡ αἰσθησις συνθετωτέρα καὶ τελειότερα καὶ ἡ μετατροπὴ τῆς προσλαμβανομένης ἐνεργείας πλήρης καὶ πολύπλοκος. Ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τούτου ὁμοῦς κυριαρχεῖ καὶ ὁ νόμος τῆς συντηρήσεως τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, ἐκδηλούμενος συνθετώτερον. Ὅσῳ συνθετώτερος εἶναι ὀργανισμός τις. Ἐκ τούτου προσέρχεται ἡ ἀντίδρασις, ἡ ἀντενέργεια καὶ ἡ βούλησις, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς ἐκπλήρωσιν ἀπαραιτήτων ἀναγκῶν (ὀρμῶν) καὶ εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἐπαπειλούντων τὴν αὐτοσυντήρησιν συνθηκῶν. Ἡ πρὸς τροφήν, κίνησιν καὶ ἡ γενετήσιος ὀρμὴ δὲν εἶναι παρὰ ἐκδηλώσεις σύνθετοι τοῦ νόμου τούτου πρὸς αὐτοσυντηρησίαν ἐπιφέρουσαι τοπικὴν τινα ἀλλαγὴν εἰς τὸ νευρικὸν σύστημα, ἡ ὁποία ἐπαναλαμβανομένη ὡς ἐπίδρασις καὶ ἀντίδρασις, ἀλλαγὴ καὶ συντήρησις δημιουργεῖ τὸ ἔθος καὶ τὴν συνήθειαν, ἐξ ὧν προκαλοῦνται ὠρισμένα τάσεις καὶ ἔνστικτα κληροδοτούμενα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὴν καὶ παραμένοντα σταθερά, ἐφ' ὅσον ἀλλαγὴ τῶν βιωτικῶν συνθηκῶν, ἢ ἀνωτέρα ἀνάπτυξις τοῦ ὀργανισμοῦ δὲν ἤθελεν ἐπιβάλη τὴν μεταβολὴν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ὅσῳ κατώτερον κατερχόμεθα πρὸς τὰ ἀτελέστερα βιολογικῶς εἶδη, τόσῳ περισσότερον σταθερὰν εὐρίσκομεν τὴν ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς προκληθεῖσαν συνήθειαν, τάσιν καὶ τὸ ἔνστικτον, ὅσῳ δὲ ἀνερχόμεθα πρὸς τοὺς τελειότερους ὀργανισμοὺς τόσῳ μεταβλητὴν εὐρίσκομεν τὴν συνήθειαν καὶ πολύπλοκον τὴν ἀντίδρασιν καὶ ἀντενέργειαν οὖσαν σταθερὰν καὶ τυπικὴν μόνον εἰς τὸν τρόπον ἀντιδράσεως (συνείδησις) καὶ εἰς τὰς γενικωτάτας ἐπιδράσεις ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς καὶ τῶν φυσικῶν συνθηκῶν.

Τὰς θεωρίας τοῦ Lamarck ἀνέπτυξε καὶ συνεπλήρωσεν ὁ Charles Darwin (1809—1882) ἀνεψιὸς τοῦ Ἑράσμου Darwin. Ἡ διαβίειος θεωρία διακρίνεται εἰς δύο κυρίας γραμμάς. Ἀφ' ἑνὸς μὲν πρόκειται περὶ τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, ἥτοι τῆς ἐκ τοῦ αὐτοῦ προελεύσεως τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅποτε ὁ θεῖσμός ἀποβάλλεται ἐκ τῆς βιολογίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

τοῦ ἀνθρώπου, ὡς προϊόντος ἀνωτέρας ἐξελίξεως καὶ φυσικῆς ἐπιλογῆς. Ἡ προέλευσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ὀργανικῶν ὄντων ἐκ κατωτέρων, ἀποδίδεται ἀναλυτικῶς εἰς ἀρχικὴν δημιουργικὴν δύναμιν, ὡς ἀνωτέρω ἀνεπτυξάμεν συνοπτικῶς, καὶ συντελεῖται ὅλως μηχανικῶς. Τὰ μετέπειτα εἶναι ζητήματα ἐμπειρίας, καθ' ἃ τὰ ἄτομα ἐνὸς εἴδους οὐδέποτε ὁμοιάζουσι πλήρως πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ παρουσιάζουσι διαφοράς. Μερικὰ ἄτομα εἶναι καλλίτερον ἐρωδησιαμένα διὰ τὸν βίον, ἄλλα κακῶς. Τὰ πρῶτα ἀνεπιπέδουται εἰς τὸν περὶ αὐτοσυντηρησίας ἀγῶνα (struggle of life) καὶ ὑπερισχύουσιν, τὰ δεύτερον πίπτουσι κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ ἐξαφανίζονται, ὅποτε συντελεῖται φυσικὴ τις ἐκλογή τοῦ ἰσχυροτέρου (selektion). Αἱ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκτώμεναι νέα ἰδιότητες καὶ αἱ παραλλαγαὶ τῶν γενῶν διὰ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς, διασταυρώσεως τῶν γενῶν καὶ διὰ τῆς κληρονομικότητος, ἐξελίσσονται καὶ ἀνεπτύσσονται περαιτέρω εἰς τρόπον ὥστε αἱ συμβαίνουσαι παραλλαγαὶ νὰ ἐπιφέρωσι τελείαν ἀλλοίωσιν τοῦ γένους καὶ νὰ ἐμφανίζωσι νέον εἶδος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ὀργανικὸς κόσμος προσαρμοζόμενος πρὸς τὰς συνθήκας τοῦ βίου καὶ τὰς ἀλλαγὰς αὐτῶν ἐξελίσσεται εἰς ἀνωτέρους, τελεολογικοὺς τύπους, εἰς νέα εἶδη, ἄνευ ἐπέριον λειτουργιῶν πλὴν τῶν καθαρῶς μηχανικῶν καὶ βιολογικῶν.

Διὰ τῆς δαρβινείου θεωρίας αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἐσχημάτισαν πλήρη καὶ ἐλευθέραν σχετικῶν ἀντιφάσεων ἀντίληψιν περὶ κόσμου καὶ ζωῆς, ἐπιβληθεῖσαν ἐπ' ἐνὸς μὲν λόγῳ τῆς γενικῆς τάσεως πρὸς τὸ ὀρισμένον, θετικὸν καὶ δυνάμενον διὰ μετρήσεως καὶ ἐποπτικῶν μέσων νὰ μετρηθῇ καὶ ὑπολογισθῇ, ἄρ' ἑτέρου δὲ λόγῳ ἀνεπικρατίας τοῦ ἰδεαλισμοῦ νὰ ἀντιπαρατάξῃ θεωρίας ἐξ ἴσου ἀκριβεῖς καὶ σιφεῖς. Αἱ μεταφυσικαὶ ἰδεαλιστικαὶ ὑποθέσεις καταρρίπτονται ὑπὸ τοῦ ὕλισμοῦ, διότι θεωροῦνται ὡς στηριζόμεναι εἰς ἄγνοίαν τῶν φυσικῶν καὶ μηχανικῶν σχέσεων καὶ εἰς τὴν ἐκ ταύτης πεπλανημένην παραδοχὴν φαινομενικῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν ὡς πραγματικῶν. Ἄλλ' ὁ ἰδεαλισμὸς δὲν κατηργήθη, ὅπως καὶ κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, διότι τὸ φαινόμενον τῶν παρυστάσεων, τῆς συνειδήσεως, τοῦ πνευματικοῦ βίου ἐν γένει δὲν κατωρθώθη, οὔτε κατορθοῦται, νὰ ἐρμηνευθῇ διὰ τοῦ περὶ αὐτοσυντηρησίας ἀγῶνος, τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς καὶ τῶν φυσιολογικῶν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῶν νεύρων λειτουργιῶν. Ἀφηρέθη ἢ μᾶλλον μετεποπίθη εἰς τὰς μηχανικὰς ἐξελίξεις τῶν ὀργανισμῶν ἡ σκοπιμότης, ἡ ὁποία ἐτίθητο παρὰ τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας ὡς κύριον γνώρισμα τῆς ἀρχαῆς δημιου-

γού θείας δυνάμεως και ἐταντίσθη αὐτὴ πρὸς τὸν ἀρχικὸν ἐκείνον μηχανικὸν πυρήνα ἐξ οὗ τὰ ἡλιακὰ συστήματα, τὰ οὐράνια σώματα και οἱ ὄργανισμοὶ προήλθον. Ἄλλ' ἐναντι εἰς σκοπιμότητα τῆς ὑποβληθείσης εἰς τὸν μηχανισμόν και τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας παρὰ τῆς βιολογίας, τίθεται παρὰ τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας ἐξ ἄλλου ἢ πραγματικότης τῶν συμβαινόντων και ἡ ἐκτίμησις και συσχέτισις τῶν μηχανικῶν, φυσιολογικῶν και τῶν ἀνεξαρτήτων τούτων ψυχικῶν (συνειδήσεως) και πνευματικῶν φαινομένων, ὁπότε προκύπτει ἡ κατεύθυνσις τοῦ νεωτέρου ἰδεαλισμοῦ (πραγματισμοῦ).

Κατὰ τὸν ὕλισμόν, ἡ ζωὴ εἶναι μόνον ἰδιαίτερος τρόπος και μάλιστα ὑπὸ συνθεωτάτην μορφήν τοῦ πανταχοῦ ἐπικρατοῦντος μηχανισμοῦ (R. Virchow). Κατὰ τοὺς Jac. Moleschot (1822—93) και Ludw. Büchner (1824—99) ἡ δύναμις εἶναι ἰδιότης τῆς ὕλης και ἡ ἐνέργεια ταύτων πρὸς τὴν ὕλην. Αἱ λειτουργίαι κινήσεως, μεταβολῆς, τροπῆς κλπ. δὲν εἶναι εἰμῆ μερικαὶ και ἰδιοτρόποι μεταμορφώσεις τῆς ὕλης αὐτοσυντηρούμεναι και οὕτω συντηροῦσαι τὴν ἀρχικὴν ἐνέργειαν και τὴν ὕλην. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἰδιαίτερα ζωικὴ δύναμις (Schwamm Du Bois Reymond) ὅπως και φῶς ἀνευ δράσεως οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν κατὰ τὸν Du Bois Reymond νὰ ὑπάρξῃ ἐν ἀρχῇ. Οἱ ὄργανισμοὶ και ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολυδαίδαλοι μηχανισμοὶ κατ' ἰδιαίτερον τρόπον ἀντιδρῶντες εἰς ἐπιδράσεις ὅπως και πᾶν σῶμα. Τὰ ψυχικὰ και πνευματικὰ φαινόμενα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἐν τῷ συνθέτῳ σωματικῷ ὄργανισμῷ τοῦ ἀνθρώπου τελουμένης λειτουργίας τῶν νεύρων και τοῦ ἐγκεφάλου, ὅπου συμβαίνει κατὰ τὸν R. Mayer μετατροπὴ τῆς ὕλης και δυνάμεως, ἀποτελοῦσα βιολογικὸν καθαρῶς φαινόμενον. Ἐκ τῆς τοιαύτης λειτουργίας προκύπτουσι τὰ αἰσθητά, τὰ συναισθητά και αἱ ἐκδημίαι. Αἱ σκέψεις και ἡ διανόησις κατὰ τὸν Carl Vogt (1817—95) εὐρίσκονται εἰς τοιαύτην σχέσιν πρὸς τὸν ἐγκέφαλον, ὅπως και ἡ χολῆ πρὸς τὸ ἥπαρ και τὰ οὔρα πρὸς τοὺς νεφρούς. Προκύπτουσι δὴλαδὴ ἐκ συνδέσεων και ἀφομοιώσεων αἰσθημάτων και παραστάσεων ἐπὶ ὠρισμένων κέντρων τοῦ ἐγκεφάλου τῇ μεσολαβήσει λεπιοτάτων κυττάρων.

Αἱ θεωρίαι τοῦ Lamarck και τοῦ Darwin, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ πεντηκονταετίαν περίπου ὑπερίσχυσαν τῶν ἄλλων θεωριῶν και συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεωτέρας βιολογίας και τοῦ ὕλισμοῦ, ἀνεπτύχθησαν περαιτέρω διὰ τοῦ Ernst Haeckel (1834—1915) ἐν Γερμανίᾳ και τοῦ Herbert Spencer (1820—1903) ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ὁ Haeckel προσπαθὼν νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Δαρβίνειον θεωρίαν ἀπὸ τὴν ἀπλὴν ἐμπειρίαν καὶ νὰ καταστήσῃ ταύτην σύστημα λογικὸν καὶ μεταφυσικόν, ἀναπτύσσει τὴν λεγομένην Φυλαγένειαν καὶ τὴν Ἀνθρωπογένειαν ὡς θεωρίαν τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου μὲν ἀφ' ἑνὸς ἐκ κατωτέρων ὀργανισμῶν, τοῦ σχηματισμοῦ δ' ἀφ' ἑτέρου τῆς ψυχῆς ἐκ κυττάρων καὶ τῆς ἐκ τούτων ἀναπτύξεως τῶν αἰσθήσεων. Ἀκολουθῶν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐξελίξεως παραδέχεται ἀρχικὴν τινα ὕλην ἐνέχουσαν τὴν βάσιν πάσης μηχανικῆς καὶ φυσιολογικῆς ἐξελίξεως καὶ ἀντικαθιστᾷ τὴν σκοπιμότητα διὰ αἰτιώδους ἐρμηνείας τῶν ὀργανικῶν ὄντων, ὅποτε ἡ ἔννοια τοῦ σκοποῦ υποβάλλεται εἰς τὴν καθ' ὄρισμένον τρόπον καὶ εἶδος γιγνομένην ἐξέλιξιν. Ἡ ἐξέλιξις τῶν ὀργανισμῶν λοιπόν, ἢ προσέρχεται ἐξ ἀναριθμητῶν αἰτίων καὶ εἶναι συμπτωματικὴ (μηχανισμός) ἢ ἀκολουθεῖ ὄρισμένον σκοπὸν διαρκῶς ἢ καθ' ὄρισμένην περίοδον (ἀνμισμός). Ὁ Haeckel ἀκολουθῶν τὴν μηχανικὴν ἀποψιν παραδέχεται τὸν ἀνθρώπον ὡς περιοδικὴν σύνθεσιν ὕλης καὶ ἐνεργείας, καθ' ἣν ὁ ψυχικὸς βίος εἶναι προῖον ἐγκεφαλικόν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ ψυχῆς τοῦ ζώου καὶ ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι διαφορὰ βιολογικῆς ἐξελίξεως προελθούσης ἐξ ὀργανικῶν παραλλαγῶν κατ' ἐπίδησιν, εἴτε ἐξωτερικῶν αἰτίων ἐκ τοῦ εἶδους τοῦ βίου καὶ ταῦ περιβάλλοντος, ἢτοι ἀέρος καὶ φωτός, κλίματος καὶ θερμοῦς, εἴτε ἐξ ἐσωτερικῶν αἰτίων, ὡς ὄρισμένου τρόπου μηχανικῆς δυνάμεως καθ' ὄρισμένον τέλος διαπλάττουσαν τὸν ὀργανισμόν, ἢ ἰδιοτρόπου λειτουργίας τῶν μερῶν τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ ἐπιφερούσης ὄρισμένην διάπλασιν αὐτοῦ. Ἐνθὺ δ' ὁ Lamarck ἐκ τῆς ἀσκήσεως ὄρισμένων μελῶν τοῦ σώματος παράγει τὴν διαφορὰν τῶν γενῶν. — ἡ στρουθοκάμηλος λ. χ. ἀπέκτησε μακρὸν λαιμόν, διότι ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ τρώγῃ φύλλα ἐξ ὑψηλῶν δένδρων— ὁ Δαρβίνος ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἀγῶνος καὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν εἰδῶν ἢ τῶν γενικῶν ὄρων τῆς ζωῆς προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὰς παραλλαγὰς τῶν ὀργανισμῶν διὰ πλείστων παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ βασιλείου τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν. Ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι συντελοῦσι μὲν εἰς τὴν δημιουργίαν ὄρισμένων ἰδιοτήτων ἢ προσαρμογῆ καὶ ὁ ἀγὼν περὶ αὐτοσυντηρησίας κλπ. αἱ συνθῆκαι ὅμως ἐξ ὧν ἐξαρτᾶται ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῶν ἰδιοτρόπως καὶ ἰδιορρυθμῶς ἀναπτυσσομένων ἰδιοτήτων, παραμένουσιν ἀγνωστοί. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιλογή καὶ αἱ ὄροι αὐτοσυντηρησίας καὶ ἀναπαραγωγῆς ἀποτελοῦσι μὲν βοηθητικὰ στοιχεῖα τῆς ἐξελίξεως τῶν εἰδῶν, ὄχι ὅμως καὶ τὰς ἀρχικὰς συνθήκας τῆς ἀρχῆς τῶν διαφορῶν καὶ παραλλαγῶν. Τοῦτο ἔφερον εἰς εἶδος ἀγνωστισμοῦ, ὁ δὲ Haeckel (Χέκελ) ἐπιχειρήσας ἀπαξ νὰ ἐπεξεργασθῆ ἰο-

γικῶς καὶ μεταφυσικῶς τὸ ἐμπειρικὸν ὄλικόν τῶν θεωριῶν τοῦ Λαρβίνου, διὰ τῆς «Μορφολογίας» καὶ «Ἀνθρωπογενείας» αὐτοῦ καὶ ἀργότερον διὰ τῶν «αἰνιγμάτων τοῦ Κόσμου» (Weltratsel) ἀναπτύσσει τὸν Μονισμὸν πρὸς τὸν σκοπὸν σχηματισμοῦ ἀντιλήψεων περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἐπὶ ἐδάφους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Οἱ «αἰώνιοι λοιπὸν καὶ πραγματικοὶ μεγάλοι φυσικοὶ νόμοι» ἰσχύουσι πανταχοῦ καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεως. Ἐν τῷ σύμπαντι, δὲν ὑπάρχουσι ψυχικαὶ οὐσίαι ἐξαιρούμεναι ἢ ἀντιτιθέμεναι πρὸς αὐτούς. Τὸ σύμπαν ἀποτελεῖ χωρικὴν καὶ χρονικὴν ὁντότητα ἀπέραντον καὶ ἀτελεύτητον, ὅπου ἡ οὐσία εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ κίνησιν καὶ ἀλλαγὴν, καθ' ἣν ὅμως ἡ ποσότης τῆς ὕλης παραμένει ἀπαράλλακτος καὶ ἀναλλοίωτος ὅπως καὶ ἡ ἐνέργεια, ἢ ἐξ αὐτῆς. Ἡ ἐν τῷ σύμπαντι κίνησις τῆς οὐσίας ἀποτελεῖ αἰωνίαν κυκλικὴν τροχίαν διὰ τῶν περιοδικῶς ἐπαναλαμβανομένων καταστάσεων τῆς ἐξελίξεως. Αἱ φάσεις δὲ τῆς τοιαύτης ἐξελίξεως ἀποτελοῦνται ἐκ περιοδικῆς ἀλλαγῆς τῶν συνθέσεων τῆς ὕλης, ὧν πρώτη ὑπῆρξεν ἢ ἐκ χωρισμοῦ τοῦ αἰθέρος καὶ τῆς μάζης. Ὁ χωρισμὸς οὗτος ἔδωκε τὸ σύνθημα τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς ὕλης διὰ σχηματισμοῦ ἀπειρῶν μικρῶν πυκνωτικῶν κέντρων. Ἐνῶ δὲ εἰς ἓν μέρος τοῦ σύμπαντος διὰ τῆς συμπυκνωτικῆς ταύτης λειτουργίας γεννῶνται κατ' ἀρχὰς μικρὰ καὶ κατόπιν μεγάλα σώματα οὐράνια, συγχρόνως εἰς ἕτερον μέρος γίνεται ἀντίθετος λειτουργία, ἦτοι διάλυσις σωμάτων ἀλληλεπιδρώντων. Ἡ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀλληλεπιδράσεως παραγομένη ἀπειρος κατὰ ποσὸν θερμότης, φέρει εἰς φῶς πάλιν τὴν κίνησιν καὶ ζωὴν ἐξ ἧς προκύπτει ἡ σύνθεσις καὶ ἀναδημιουργία διὰ τὰ καταλήξει εἰς διάλυσιν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Καὶ ἡ γῆ ἢ πρὸ ἑκατομυρίων χιλιετηρίδων ἐκ τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος προελθοῦσα, διὰ τῆς ὄλονεν πρὸς τὸν ἥλιον προσεγγίσεώς της θὰ διαλυθῆ κατὰ σύγκρουσιν διὰ τὰ ἀνυσυντεθῆ. Ὅπως λοιπὸν ὅλα τὰ ὄντα, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ περιοδικὴν σύνθεσιν ὕλης καὶ ἐνεργείας ὑπὸ εὐνοϊκᾶς συνθήκας γενομένην καὶ κατὰ φυσικοχημικὸν τρόπον, καθ' ὃν, λόγῳ τῶν ἰδιοτρόπων ὀργάνων του φέρει ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ ζώου καὶ ἀνθρώπου εἶναι διαφορὰ κατὰ βαθμὸν διαπλάσεως καὶ ἐξελίξεως, ὡς ἀποδεικνύει κατὰ τὸν Haeckel ἡ ἀνακάλυψις ἀπολιθωμένου ἀνθρωποπιθήκου ἐν Ἰάβα. Ἐπομένως ἡ ψυχολογία μόνον διὰ τῆς φυσιολογίας στηρίζεται καὶ ἐρμηνεύεται. Ἀλλὰ πολλοὶ φυσιολόγοι ἐρευνῶντες μικροσκοπικῶς τὴν σύνθεσιν τῶν νεύρων παραιοῦνται πάσης ψυχολογικῆς ἐρμηνείας ἐφ' ὅσον διὰ τῆς φυσιολογίας δὲν ἔχουσιν ἀκόμη ἀκριβῆ καὶ ἀδιαφιλονέκητα ἀποτελέσματα. Ὁ

eckel όμως τὸναντίον νομίζει ὅτι τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα δίδονται διὰ τῆς παραγωγῆς τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἐκ τῶν κυττάρων. «Τὸ ἄθροισμα δηλαδὴ τῶν φυσιολογικῶν ιδιοτήτων» ἢ τοι τὰ φυσικοχημικὰ φαινόμενα τῆς ἔλξεως καὶ ἀντιδράσεως, ἀποτελοῦσι τὰ ἐλάχιστα μέρη τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν φιλογενετικὴν αὐτῶν μορφήν. Ταῦτα ἐμφανίζονται κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν κυτταρικὸν πυρήνα καὶ ἐξελίσσονται ἐν τῷ ἐμβρύῳ ἢ εἰς τὴν τάξιν τῶν δντων, τῶν ὀργανικῶν καὶ ἐμπεριέχουσι τὴν δύναμιν κινήσεως καὶ αἰσθήσεως. Τὸ ἀρχικὸν κύτταρον εἰς τὸ ἀρχικὸν ὄν κινεῖται καὶ ἀντιδρᾷ, ὅπως καὶ τὸ γονιμοποιῶν αὐτὸ σπέρμα. «Ἐὰν λοιπὸν τὰ δύο κύτταρα ὄσῳ καὶ σπέρματος, εἴτε φυσικῶς, εἴτε τεχνητῶς ἐνωθῶσιν ἔλκονται πρὸς ἀλληλα καὶ μονιμοποιῶνται. Ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης κυτταρικῆς ἐνώσεως εἶναι χημικὴ ιδιότης τοῦ πλάσματος τὴν ὁποίαν καλοῦμεν, λέγει, «εὐρωτικὸν χημικὸ τροπισμὸν». Ἡ ἀπονίαρκωσις τῶν κυττάρων δὲν φέρει εἰς τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ ἐπομένως ἐν κανονικῇ καταστάσει ὑπάρχουσιν ὀρισμέναι εἰδικαὶ ιδιότητες ἀναλογοῦσαι πρὸς τὴν αἰσθησιν». Τὰ στοιχειώδη λοιπὸν ψυχικὰ φαινόμενα τῆς κινήσεως καὶ τῆς αἰσθήσεως ὑπάρχουσιν εἰς τὰ κύτταρα καὶ εἰς τὴν ἀνάμειξιν καὶ σύνθεσιν αὐτῶν. Τοῦτο, διότι ἄλλως δὲν ἐρμηνεύεται ἡ ἐμφάνισις ψυχικῶν λειτουργιῶν εὐθὺς ἀπὸ τῆς γεννήσεως.

Ἐκ τῶν θεωριῶν τοῦ Haeckel προκύπτει αἰσιοδοξία λύσεως τῶν προβλημάτων τῆς ψυχολογίας διὰ τῆς φυσιολογίας. Ὑπὸ τὴν αἰσιοδοξίαν ὅμως αὐτὴν ἀφίνονται καὶ πλεῖσται ὑποθέσεις νὰ εἰσχωρήσωσιν, ὅποτε σοφιστὰὶ ἀμφιβολίαι προκαλοῦνται προκειμένου περὶ τῆς ὀριστικῆς λύσεως τῶν ἐν λόγῳ προβλημάτων. Μία τοιαύτη ὑπόθεσις εἶναι ἡ ἀπόδοσις αἰσθήσεως εἰς τὸ κύτταρον, μετὰ τῆς κινήσεως, ἢ ὁποία ἐπὶ τέλος ὡς μηχανικὸν φαινόμενον εἶναι νοητὸν καὶ εὐλογον. Μεταβάλλεται ὅμως ἡ μηχανικὴ αὕτη κίνησις εἰς αἰσθησιν, ἢ παραλλήλως πρὸς ἐκείνην ἐμφανίζεται καὶ αὐτή; Ἐὰν συμβαίνει τὸ πρῶτον, τότε πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ πῶς συμβαίνει τοῦτο εἰς τὸν ὀργανισμὸν μόνον καὶ ὄχι καὶ εἰς τὰς ἄλλας κινήσεις τὰς μηχανικὰς. Ἐὰν πάλιν ἡ αἰσθησις ἐρμηνεύεται ὡς παράλληλος πρὸς τὴν κίνησιν ιδιότης τῶν φυσικοχημικῶν συνθέσεων, τότε μένει νὰ ἐννοηθῇ ἂν ἡ αἰσθησις εἶναι ἀπλῆ ἔλξις καὶ ἀπώσις, ἐπίδρασις καὶ ἀντίδρασις, μηχανικὸν δηλαδὴ φαινόμενον, ἢ πλεόν τι τούτων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ αἰσθησις καὶ ἀντίληψις δὲν εἶναι ἀπλῆ ἀντίδρασις πρὸς ἐπίδρασις ἑξώθεν, διότι ὀρισμένας μάγον ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπίδρασεων δέχεται τὸ αἰσθητήριον καὶ πρὸς ὀρισμένας μόνον ἀντιδρᾷ, ἔπεται ὅτι ἡ διαφορὰ ἀπὸ ἀπλῆς ἐπίδρασεως καὶ ἀντιδράσεως

είναι μεγάλη και ούσιώδης, μη δυναμένη δε να ερμηνευθῆ δια φυσικο-
χημικῶν ιδιοτήτων και συνθέσεων, εἰμὴ υποθετικῶς. Τοῦτο ἔχων ὑπ'
ᾧψιν ὁ Thomas Henry Huxley (1825—95) ἐπεφυλάχθη να θε-
ωρήσῃ τὸν ὑλισμὸν ὡς ἀλάνθαστον και ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἔν-
νοιαν τοῦ ἀπολύτου, προσδιορίσας τὸ ἀγνωστον εἰς αὐτόν, ὡπερ ἀνέπτυ-
ξεν εἰς θεωρίαν ἀγνωστικισμοῦ. Ἡ δια τῆς παρατηρήσεως και ἐμ-
πειρίας ἐκ τῶν σχέσεων τῆς ὕλης συναγομένη γνώσις εἶναι μὲν σαφής,
ἀλλ' ἐφ' ὅσον περιορίζεται εἰς τὰ ἐπὶ μέρους. Τὸ καθόλου και γενικὸν
ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ μορφήν δὲν φέρει τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν, διότι
αἱ ἔννοιαι ὕλης, δυνάμεως και ἐνεργείας, εἶναι βοηθητικαὶ δια τὴν σχη-
ματιζομένην ὑπόθεσιν, πηγάζουσαι ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου,
ὅπου και μόνον μορφοῦνται νόμοι και κανόνες. Εἰς ὅλα λοιπὸν αὐτὰ ἢ
αἰσθησις και τὸ συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὰ μόνα ἀσφαλῆ, δι-
ότι δι' αὐτῶν λαμβάνονται ἐντυπώσεις περὶ τῶν σχέσεων και σχηματί-
ζεται ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητος και ὁμοιότητος ὡς *tertium quid*. Μόνον
δια τῆς αἰσθήσεως, λέγει ὁ Georges H. Leves (1817—78), ἐρ-
μηνεύεται ἡ δύναμις και ἐπειδὴ ἡ αἰσθησις ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν και τὸ
περιεχόμενον πάσης γνώσεως, ἡ ἔννοια τῆς ὕλης και δυνάμεως κατ' οὐ-
σίαν δι' αὐτῆς και μόνον κατανοεῖται. Τὸ οὕτω κατανοητὸν εἶναι μέρος
τῆς ἀληθοῦς πραγματικότητος, ἡ ὁποία δια τοῦ φαινομενικοῦ κόσμου
φέρει εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπολύτου, ἤτοι τῆς γενικῆς πραγματικότητος.
Ἐπομένως ὑπερεκτιμῶντες τὰ ἔξωτερικὰ και μηχανικὰ φαινόμενα και
ἐκ τούτων παράγοντες τὰ πνευματικὰ, φθάνομεν εἰς ὀλίσθημα πρὸς τὸ
ἕτερον ἄκρον, ὅπου πάλιν ἀπάτη και πλάνη ὑπάρχει.

Ὁ Herbert Spencer (1820—1903) δια τῶν «*First prin-*
ciples» διακρίνει δια τοῦτο τὸ δυνάμενον να παραμείνῃ ἀγνω-
στον, ἀπὸ τοῦ δυναμένου να καστατῆ γνωστόν. Τὸ σύμπαν, εἴτε
ὡς αὐθύπαρκτον, εἴτε ὡς αὐτοδημιούργητον, εἴτε ὡς δημιουργηθὲν ὑπὸ
ἄλλης δυνάμεως ἀποτελεῖ τι τὸ ἀπόλυτον, τὸ ὁποῖον ὁμως δὲν εἶναι δυ-
νατὸν να καταστῆ περιεχόμενον τῆς διανοήσεως. Δια τοῦτο και αἱ πρὸς
κατανόησιν αὐτοῦ ἔννοιαι χώρου, χρόνου, κινήσεως, δυνάμεως, ὕλης,
ἐγῶ, αἰσθήσεως κλπ. ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον λαμβανόμεναι μορφήν ὑφίσταν-
ται γενίκευσιν ἀντιφάσκουσαι πρὸς ἑαυτάς. Ἀλλὰ τὸ ἀπόλυτον δὲν εἶ-
ναι και ἄρνησις, ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ συγκέντρωσιν γεγονότων ἢ συμβαι-
νόντων, ἅτινα εἶναι, ἢ φαινόμενον συνειδήσεως, ἢ ἔκτος τῆς συνειδή-
σεως ὑπάρξεις. Ἐπομένως μόνον δια τῶν γεγονότων και συμβαινόντων
εἶναι δυνατὸν να νοηθῆ. Δια τοῦτο και αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ μίας δε-
ξιῆς περὶ κόσμου και ζωῆς ἀντιλήψεως στηρίζονται εἰς τρεῖς γενικοὺς

λόγους συμβαινόντων και γεγονότων: 1) Εἰς γνωστὰς ἐπιδράσεις, τῶν ὁποίων αἱ αἰτίαι εἶναι ἀγνωστοί, εἰς τὸ φαινομενικὸν δῆλαδὴ σύνολον. 2) Εἰς λειτουργίας συνειδήσεως διὰ τῆς ὁποίας τὰ φαινόμενα λαμβάνονται ὡς ὅμοια ἢ ἀνόμοια. 3) Εἰς τὴν ἕκ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως προκύπτουσαν διανόησιν, ἥτοι τὴν διάκρισιν ζωηρῶν καὶ ἀσθενῶν ἡμῶν παραστάσεων καὶ τὴν διάκρισιν ἀντικειμένου ἥτοι ὄχι—ἐγὼ ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἢ τοῦ ἐγώ. Ἐνεκα τούτων τῶν λόγων κατὰ τὸν Spencer ἡ πραγματικότης ἔγκειται ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐκ τῶν γενικῶν τούτων ὄρων τῆς πραγματικότητος παράγονται δευτερεύοντες ὄροι τῶν σχέσεων, οἵτινες καθ' ἑαυτοὺς χρόρος καὶ χρόνος καλοῦνται καὶ συνδέονται πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ὕλης καὶ τῆς κινήσεως φέροντες εἰς φῶς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ χώρου καὶ χρόνου. Ἡ δύναμις αὕτη ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀντιλήψεως ἡμῶν, ἔφ' ὅσον ἔχομεν αἰσθησιν τῆς ἀλληλεπιδράσεως καὶ δυνάμεως, ὄχι ὅμως τῆς μυϊκῆς, ἀλλὰ τῆς ἀπολύτου ἐκείνης δυνάμεως, ἧς ἀμυδρὰν συνείδησιν λαμβάνομεν διὰ τῶν ἐν ἡμῖν καὶ ἔξω ἡμῶν γινομένων. Ἡ ἕκ τῆς ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως κίνησις κατὰ χωρικὰς καὶ διαδοχικὰς σχέσεις ἀναπτυσσομένη δύναμις, παρουσιάζεται ὑπὸ διαφόρους μονομερεῖς τύπους ἀνίκοντας εἰς ἄλλην συνθετοτέραν δυνάμιν κατὰ τρόπον ὥστε νὰ κρατῆται ἰσότης μεταξὺ ἐξαντληθείσης καὶ παραιχθείσης δυνάμεως. Ἡ δύναμις ἐν γένει ὡς περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως καὶ προῦδν τῆς ὕλης καὶ κινήσεως φέρει εἰς τὴν παραδοχὴν ὅτι τὰ στοιχεῖα παντὸς φαινομένου ἀποτελοῦσιν ἡ ὕλη καὶ ἡ κίνησις, ἡ διαρκὴς δηλονότι ἀλληλεπίδρασις. Ἡ διὰ ταύτης κἀλιν γινομένη διαρκὴς μεταβολὴ καὶ διαρροῆς τῆς ὕλης συμβαίνει κατὰ δύο γενικωτάτας λειτουργίας, ἥτοι τὴν λειτουργίαν τῆς ἐξελίξεως (evolution) καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως (dissolution). Κατὰ τὴν ἐξέλιξιν συμβαίνει κατανομὴ τῆς ὕλης διὰ τῆς ἐπεκτάσεως (dissipation) τῆς κινήσεως, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀποσύνθεσιν συγκέντρωσις τῆς κινήσεως (absorption) καὶ ἄρσις τῶν συνδέσεων. Ἡ ἐξέλιξις λοιπὸν συνίσταται εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ ἀπλῆς καὶ ἀσχέτου καταστάσεως εἰς σύνθετον καὶ μᾶλλον σχετικὴν. Ταυούτη δ' ἐξέλιξις, κατὰ τὸν Spencer, συνετέλεσε τόσον εἰς τὴν διάπλασιν τῆς γῆς, ὅσον καὶ τῶν ὄργανικῶν ὄντων, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἐξελίξεως ἐσχημάτισαν σύνθετόν τι διὰ προσλήψεως καὶ ἀφομοιώσεως ἐκ τῆς ὕλης, ἀπὸ τοῦ τυχαίου δὲ καὶ ὁμοιογενοῦς ἔφερον εἰς φῶς τὸ συγκεντρωμένον καὶ ἑτερογενές, ἔφ' ὅσον μάλιστα εἰς τὰς συνθέσεις τῆς μάζης ἑμφανίζεται ἡ διάκρισις διαφορῶν καὶ τοῦ ὠρισμένου ἀπὸ τοῦ ἀορίστου. Ἡ ἐξέλιξις τείνει νὰ ἐπιφέρει ἰσορροπίαν μεταξὺ τῶν σχηματισθεισῶν συνθέσεων, ἀλλὰ λόγῳ ἐπιδράσεως

ἑξωτερικῶν δυνάμεων καὶ τῆς κινήσεως καταλήγει εἰς διάλυσιν καὶ ἀπο-
σύνθεσιν. Ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ὁ Spencer ὀρίζει τὴν ζωὴν (Προβλ.
«Principles of Biology») ὡς ὀρισμένην σύνθεσιν διαφόρων παραλλα-
γῶν καὶ μεταβολῶν, συγχρόνων καὶ διαδοχικῶν, συμφωνοῦσαν πρὸς
τὰς ἑξωτερικὰς συγχρόνους καὶ διαδοχικὰς μεταβολὰς, ἢ ὡς προσαρμο-
γὴν τοῦ ἑσωτερικοῦ πρὸς τὸ ἐν τῷ ἔξω συμβαῖνον. Ἡ λειτουργία τοῦ
ὄργανισμοῦ εἶναι συνδυασμὸς συγχρονικῶν καὶ διαδοχικῶν μεταβολῶν
ὅμοιος πρὸς τὸν ἐν τῇ φύσει γινόμενον συνδυασμὸν τοιούτων μεταβολῶν.
Ἡ ὄργανικὴ δὲ αὕτη λειτουργία ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν τῆς ὄργανικῆς συνθέ-
σεως, ἐφ' ὅσον ὄργανισμὸς καὶ σῶμα δὲν σημαίνουσι ἄλλο τι, εἰμὴ ἀπει-
ρίαν ἀλληλεπιδράσεων ὕλης καὶ κινήσεως ἐξ ὧν προῆλθον οἱ ὄργανισμοὶ
κατὰ τὸ παρελθόν. Ἡ ἐξέλιξις ἀποτελεῖ τὸν ὄργανισμὸν καὶ διὰ τελείας αὐ-
τοῦ μορφῆς τὸν φέρει εἰς ἀποσύνθεσιν καὶ διάλυσιν διὰ τὴν ἀνασυνθέσιν.
Ἡ ἔννοια τῆς δυνάμεως εἶναι δυνατόν, κατὰ τὸν Spencer, νὰ ἐν-
νοηθῇ καὶ ὡς οὐσία πνευματικὴ ἢ ὕλική. Ὅπως ὅμως ἄγνωστόν τι ἀπο-
τελεῖ ἡ ὕλη ὡς οὐσία, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα ὡς οὐσίαι πα-
ραμένουσιν ἄγνωστα. Ὅπως δ' ἐκ τῆς ὕλης τὴν ἀλληλεπίδρα-
σιν καὶ κίνησιν, τὴν δύναμιν, κυρίως δυνάμεθα νὰ ἔχω-
μεν ὑπ' ὄψιν, οὕτω καὶ ἐκ τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ψυχῆς δὲν δυ-
νάμεθα νὰ λάβωμεν συνείδησιν οὐσίας, ἀλλὰ ἐνεργείας, δυνάμεως καὶ
ἀλληλεπιδράσεως, περιεχομένου δῆλαδὴ συνειδήσεως τὸ ὁποῖον σχημα-
τίζεται ἐξ αἰσθημάτων (feelings) καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν. Τὰ αἰσθη-
ματα ἀποτελοῦνται ἐκ ψυχικῶν ἀτόμων (units of feelings) ἢ μερῶν δυ-
ναμικῶν, τὰ ὅποια κατ' ἀναλογίαν πρὸς αἰφνιδικὸν κλονισμὸν καὶ ἐπί-
δρασιν (shock) εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις. Ἐπειδὴ δέ, ὅτε πνευ-
ματικὸς βίος καὶ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, ὡς καὶ ὁ ὄργανικὸς δὲν εἶναι
παρὰ δυναμικαὶ σχέσεις καὶ διάφοροι τρόποι καὶ ἐκδηλώσεις τῶν τοι-
ούτων σχέσεων, διὰ τοῦτο τὸ ὄργανικὸν τοῦ πνευματικοῦ δὲν εἶναι δυ-
νατὸν νὰ χωρισθῇ κατ' οὐσίαν, ἢ δ' ἐξέλιξις τοῦ πνευματικοῦ βίου συμ-
βαδίζει πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ σωματικοῦ ὄργανισμοῦ, ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ
πρὸς τὸ συνθετώτερον. Τὸ κατώτατον εἶδος τοῦ ψυχικοῦ βίου εἶναι κατ'
ἀντιανάκλασιν κινήσεις, ἐξ ὧν ἀναπτύσσονται ἐξ ἐνστίκτου κινήσεις καὶ
πράξεις, ὅταν ἀναπτυχθῶσι τὰ αἰσθητήρια ὄργανα εἰς βαθμὸν, ὥστε δια-
φόρους κατ' εἶδος ἐντυπώσεις διαφόρους νὰ αἰσθάνωνται. Διὰ τῆς αὐ-
ξανομένης συνθέσεως τῶν ἑξωτερικῶν συνθηκῶν καὶ τοῦ παραλλήλου
πρὸς ταύτας σχηματισμοῦ κεντρικοῦ ὄργανου χάνουσι τὰ ψυχικὰ φαι-
νόμενα τὸν χαρακτήρα τοῦ αὐτομάτου, παρουσιάζονται κωλύσεις καὶ
ἐμπόδια εἰς τὴν πρὸς κίνησιν ὀρμὴν καὶ προκαλοῦνται συνδέσεις ἐπι-

δράσεων καὶ ὠρισμένων ἀντιδράσεων, ὅποθεν προέρχονται ἀναμνήσεις καὶ παραστάσεις. Οὕτω διὰ τῆς ὀργανικῆς διαπλάσεως συντελεῖται καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις μετὰ τῆς ὁποίας τὸ ἔνστικτον μετατρέπεται εἰς διάνοησιν καὶ σκόπιμον ἀντίδρασιν ἢ βούλησιν, εἰς συνείδησιν δηλαδή, τῆς ὁποίας ἡ ἀπλουστερὰ μορφή συνίσταται εἰς προσδιορισμὸν καὶ γνῶσιν ὠρισμένου περιεχομένου καθ' ὁμοιότητος καὶ διαφορὰς αὐτοῦ πρὸς ἑαυτὸ καὶ ἐν σχέσει πρὸς ἄλλα. Τὰ στοιχεῖα τῆς διακρίσεως διαφορῶν καὶ ὁμοιοτήτων ἔγκεινται εἰς τὸ εἶδος τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ εἰς τὴν κατ' ἔνστικτον αὐτοῦ κίνησιν. Εἶναι διὰ τοῦτο ἔμψυτα καὶ κληροδοτοῦνται ἀπὸ γενεῆς εἰς γενεάν, ὑποπίπτοντα ὅμως εἰς τὴν συνείδησιν δι' ἐμπειρικῆς μελέτου. Ὁργανον καθιστῶν δυνατὴν τὴν λειτουργίαν συνειδήσεως εἶναι ὁ ἐγκέφαλος, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ ὡς σημειωματῶριον ἀπειρῶν στοιχείων ἐμπειρίας, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ τὴν βίωσιν τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας τῆς περιοριζομένης εἰς διαρκῆ εὐρεσιν διαφορῶν καὶ εἰς τὴν διείταξιν τῶν καταστάσεων συνειδήσεως.

Ἡ ἐκ τῆς ἐξελέξεως τῆς δυνάμεως θεωρία περὶ ψυχῆς καὶ ψυχικῶν φαινομένων τοῦ Spencer καὶ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἀγνώστου τῆς πνευματικῆς οὐσίας καὶ τῆς ὕλης, φανερόνουνσιν ὅτι δὲν ικανοποιεῖ αὐτὸν ὁ ἄκρος ὕλισμός. Ἡ διάνοησις, τὰ συναισθήματα καὶ ἡ συνείδησις δημιουργοῦσιν εἰς αὐτὸν τὴν πεποιθήσιν ὅτι κἄτι διάφορον ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς ὕλης συμβαίνει εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν. Ἀπέχων ὅμως τοῦ νὰ θεωρῆ ταῦτα ὡς προϊόντα πνευματικῆς ἀνεξαρτήτου καὶ διαφοροῦ οὐσίας, καταφεύγει εἰς τὴν βιολογίαν, ἤτοι τὴν θεωρίαν περὶ ἰδιοτρόπου κατασκευῆς καὶ λειτουργίας ὀργανισμῶν. Ἐν τῇ ἰδιοτροπίᾳ ταύτῃ εὐρίσκει τὴν διαφορὰν ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ κόσμου καὶ τὴν παράλληλον ἐξέλιξιν τῆς φύσεως καὶ ζωῆς καὶ καθορίζει τὴν ψυχολογίαν ὡς ἐπιστήμην τῶν σχέσεων ζωῆς καὶ φύσεως. Λιὰ τῆς ἀναγνώρισεως τοῦ πνευματικοῦ βίου ὄχι ὡς ἀπολύτου προϊόντος τῶν ὀργανικῶν καὶ φυσιολογικῶν σχέσεων ἀλλ' ὡς ἰδιοτρόπου τινὸς φαινομένου παραλλήλως πρὸς τὸν ὕλικόν κόσμον ἐξελισσομένου καὶ διὰ τῆς κατ' ἀνάγκην συνθέσεως αὐτοῦ ἐκ παραστάσεων κλπ. ὑπερβαίνει τὰ ἕρρα τῆς ὕλικῆς ψυχολογίας καὶ ἀπέχει νὰ παραγάγῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ κατωτέρους ὀργανισμοῦς. Λιὰ τοῦτο κλίνει πρὸς ἰεαλιστικὴν τινα καὶ ἐμπειρικὴν κατεύθυνσιν ἐκτιμῶσιν ἐξ ἴσου τὰς ὕλικὰς καὶ πνευματικὰς σχέσεις καὶ στηριζομένην εἰς τὰ γεγονότα, ἀπέχουσαν δὲ τοῦ νὰ δημιουργῆ ὑποθέσεις τολμηραῖς, ὁποίας ὁ ὕλισμός, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν. Ὁ μεταφυσικὸς ὕλισμός μετὰ τῶν ὑποθέσεών του, αἱ ὁποῖαι δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχέστεραι τῶν ἰδεαλιστικῶν τοιούτων, ἔφερον εἰς ἐκτίμησιν παρὰ τῆς

τῆς ἐπιστήμης καὶ δύο ὁρῶν ὑπάρξεως ζωῆς καὶ φύσεως, ἤτοι τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς σημασίας τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος. Ἡ ἔννοια τῆς ἐξελίξεως, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ Αὐγουστίνου, τοῦ Gianbattista Vico, μέχρι τοῦ Hegel, ἐκαλλιεργήθη εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας διὰ τῆς σκοπιμότητος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων προϋποθετουσῶν γενικὴν διανόησιν καὶ πνεῦμα, μεταφέρεται καὶ εἰς τὸν ὕλικόν καὶ ὄργανικόν κόσμον μὲ σκοπιμότητα, ἀπορρέουσάν ἐκ τῆς τροπῆς καὶ κατευθύνσεως τῶν μηχανικῶν σχέσεων. Γενικεύεται ἐπομένως καὶ ἀπὸ τῶν μεταφυσικῶν θεωριῶν μεταβιβάζεται καὶ μέχρι τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῆς συνειδήσεως, παρακολουθοῦσα καὶ βοηθοῦσα τοῦ λοιποῦ πᾶσαν ἔρευναν ψυχολογικὴν. Αἱ φυσιολογικαὶ λειτουργίαι καὶ αἱ διαμορφώσεις τῶν ὀργανισμῶν φέρουσιν διὰ τῶν περὶ εἰδικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας θεωριῶν εἰς ἐπισταμένην ἔρευναν τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν εὐρέσεως τῆς σχέσεως μεταξὺ φυσιολογικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν. Εἴτε δὲ ἀποβάλλεται ἡ ἔννοια ζωϊκῆς δυνάμεως καὶ ἀντικαθίσταται διὰ τῆς μηχανικῆς, εἴτε μὴ, αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀνθρωπίνου σωματικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ μετὰ τούτων ἄρχεται ἡ πειραματικὴ ἔρευνα καὶ ἡ ἔρμηνεία τῶν ψυχικῶν φαινομένων πειραματικῶς. Ἐὐ μεταφυσικὸν ζήτημα περὶ ψυχῆς ἀπὸ τε ἰδεαλιστικῆς καὶ ἀπὸ ὕλιστικῆς ἀπόψεως ἐξηντλήθη καὶ ἡ ἔννοια περὶ ψυχῆς, εἴτε ἐγκατελείφθη διὰ τὴν ἀρχίστη ἢ ἔρευνα περὶ αὐτῆς ἀπὸ τῶν πραγμάτων καὶ γεγονότων, εἴτε ἐθεωρήθη ψυχολογικῶς μορφουμένη ἀντίληψις περὶ κόσμου καὶ ζωῆς βοηθητικὴ εἰς τὴν γενικὴν ἀντίληψιν περὶ οὐσίας, φύσεως καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς εἰς τὸ ἐξῆς συνάγεται καὶ σχηματίζεται ἐκ τῶν μερικῶν παρατηρήσεων τῶν ἐμπειρικῶς μὲν συναγομένων παρὰ τῆς ἰδεαλιστικῆς κατευθύνσεως, διὰ τοῦ πειράματος δὲ καὶ τῆς ἀναλύσεως παρὰ τῆς βιολογίας καὶ τοῦ ὕλισμοῦ.

β'. Ὁ αἰσθητισμὸς (sensualismus).

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀνωτέρω περὶ ψυχῆς καὶ περὶ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ὕλιστικῶν θεωριῶν, ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως, ἀναδεικνύει, ὅπως εἶναι φυσικόν, τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα (δι' ὧν συμβαλλουσιν αἱ ἔξωθεν ἐπιδράσεις ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος), πηγὰς τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Ἐντεῦθεν προκύπτουσιν αἱ ψυχολογικαὶ θεωρίαι, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται διὰ τοῦ αἰσθητισμοῦ (sensualismus).

Κατὰ τὸν αἰσθητισμόν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Condillac μάλιστα, ὡς στοιχεῖα τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως, τῶν ἀντιλήψεων καὶ παντὸς ψυχικοῦ φαινομένου, λαμβάνονται εἴτε τὰ αἰσθήματα, εἴτε αἱ ἐκ τούτων ἀντιλήψεις. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν λαμβάνονται τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ λειτουργίαι τοῦ νευρικοῦ συστήματος ὡς βάσις καὶ αἰτία τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ὁ αἰσθητισμὸς εἶναι ἀπολύτως ὕλισμός. Ὅπου ὅμως καὶ ἐφ' ὅσον λαμβάνονται αἱ ἀντιλήψεις, ἴτοι τὰ δευτερογενῆ αἰσθήματα ἐνθα παρουσιάζεται καὶ τὸ φαινόμενον τῆς παραστάσεως, ὡς βάσις, ἐκεῖ ὁ αἰσθητισμὸς λαμβάνει μορφήν ἐκλεκτισμοῦ τινὸς μεταξὺ ὕλισμοῦ καὶ ἰδεαλισμοῦ, διότι ἐνθ' ἰσχυρίζεται κατ' ὀλοκληρίαν ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, ἀναγνωρίζει ἐξ ἄλλου καὶ τὸ ἰδιότροπον καὶ πνευματικὸν στοιχεῖον τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, τείνων μᾶλλον πρὸς τὸν ἐμπειρισμόν. Τοῦτο ὅμως συμβαίνει κατὰ τὴν ἐξελίξεως τῶν ὕλιστικῶν θεωριῶν καὶ δὲν ἀφαιρεῖ τὸν ὕλιστικὸν χαρακτήρα τοῦ αἰσθητισμοῦ, δυναμένου γὰρ θεωρηθῆαι ὡς ἡ κυρίως ὕλιστικῆ ἔρμηνεία τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Ὁ Condillac ἐκ τοῦ αἰσθήματος ὡς προέχοντος λειτουργίας τοῦ συνόλου τῶν διαφόρων αἰσθήσεων παράγει πάντα τὰ λοιπὰ ψυχικὰ φαινόμενα. «C'est...des sensations que naît tout le système de l'homme». «La sensation enveloppe toutes les facultés de l'âme». Ὁ Lаметrie διὰ τοῦ βιβλίου του «L'homme machine» καθὼς καὶ ὁ Diderot, ὁ Helvetius, ὁ Holbach, ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως ἰσχυρίζονται. Ὁ Locke ὅμως ἀναγνωρίζει τὴν σημασίαν τοῦ πνευματικοῦ παράγοντος καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, ὡς καὶ τὸ ἀδύνατον σχηματισμοῦ ψυχικῶν φαινομένων δι' ἀπλῶν ἐντυπώσεων καὶ ἐρεθισμῶν, ἀποδίδει τὴν γένεσιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰ αἰσθήματα (primary qualities), ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αἴσθησιν (secondary qualities). Ἐπίσης καὶ ὁ Charles Bonnet (1720—93), ὁ George Cabanis (1757—1808) κλπ. τὸ αἶσθημα ἐρμηνεύουσιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἐπίδρασιν ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς προῖόν τῆς συνειδήσεως καὶ ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Ἀναγνωρίζουσιν δηλαδή ὕλικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτῶν σύστασιν ἰσοδυναμοῦσαν πρὸς τὸ δευτεροβάθμιον αἶσθημα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ἀντίληψιν. Ἐκ ταύτης δὲ παράγουσι τὰ λοιπὰ ψυχικὰ φαινόμενα, διὰ περαιτέρω ἐπεξεργασίας ἐκ μέρους τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Ὁ Destut de Tracy (1754—1836) διὰ τῆς φυσιολογίας τοῦ πνεύματος, ἣν θεωρεῖ βλασικὴν καὶ γενικὴν ἐπιστήμην, τὰ ὕλικὰ αἰσθήματα θεωρεῖ ὡς βάσιν τῶν πνευματικῶν αἰσθημάτων.

των, ἤτοι τῆς ἀντιλήψεως, ἐκ ταύτης δὲ παράγει τὴν διανόησιν καὶ διὰ συνεργείας τῆς αἰσθήσεως, μνήμης, κρίσεως, βουλήσεως καὶ κινήσεως, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσι δυνάμεις καὶ ἰδιότητες τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Αἱ ἰδέαι κατ' αὐτὸν εἶναι προϊόντα τῆς διανοήσεως καὶ ἡ γλῶσσα ἀπόδοσις διανοημάτων καὶ ἐξωτερικεῖσι αἰσθημάτων, δυνάμει τῆς κατὰ βούλησιν καὶ σκοπίμου κινήσεως τῶν φωνητικῶν καὶ γλωσσικῶν ὀργάνων. Σαφέστερον ὁμοῦ διακρίνει τὸ ἀπλοῦν αἶσθημα ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν ὁ François Pierre Main de Biran (1766—1824). Κατ' αὐτόν, αἶσθημα εἶναι ἀπλῆ ἐπίδρασις ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν καὶ πρόκλησις πνευματικῆς λειτουργίας. Ἡ ἀντίληψις ὁμοῦ εἶναι προῖδον ἐλευθέρως ἐσωτερικῆς ἐνεργείας καὶ ὄχι ἀπλῆ μετατροπὴ τοῦ διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν νεύρων ἐπιδρωῶτος ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ. Ἡ ἐλευθέρως ἐσωτερικῆ αὕτη ἐνέργεια ὡς συνείδησις ἢ ἐσωτερικῆ αἰσθήσεως ἀποτελεῖ τὴν ὑποκειμενικὴν φύσιν ἐκδηλουμένην διὰ τῆς βουλήσεως. Αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις μεταβάλλονται εἰς ἐντυπώσεις καὶ ἀλληλοσυνδέονται σχηματίζουσαι τὴν μνήμην διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης ἐνεργείας, ἢ ὁποῖα πάλιν ἐλευθέρως ἐνεργοῦσα καὶ μεταπλάττουσα σχηματίζει τὴν φαντασίαν ὡς διάφορον τῆς μνήμης καὶ τὰς χωρικὰς καὶ χρονικὰς συνθέσεις. Πλὴν ὁμοῦ τούτων, διὰ τῆς διαρκοῦς ἀλληλεπιδράσεως πρὸς τὸν ἔξω κόσμον σχηματίζονται, κατὰ τὸν Biran, ὄρισμένου εἴδους τάσεις καὶ προσαρμογαὶ ἀποτελοῦσαι τὴν συνήθειαν, καθ' ἣν παθητικῶς μὲν ἐκ τῶν ποικίλων ἐπιδράσεων ὄρισμένας προσλαμβάνομεν καὶ ἐπεξεργαζόμεθα ἢ ἀφομοιώνομεν, ἐνεργητικῶς δὲ καθ' ὄρισμένον τρόπον ἀντιδρῶμεν καὶ ἀντενεργοῦμεν κατὰ τε τὰς ἐσωτερικὰς ἐπεξεργασίας καὶ συνδέσεις καὶ κατὰ τὰς κινήσεις καὶ πράξεις ἡμῶν. Διὰ ταῦτα, κατὰ τὸν Biran, τὰ ἐξωτερικὰ αἷτια δὲν ἀποτελοῦσιν ἀποκλειστικῶς τὴν αἰτίαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων, οὔτε δὲ συμφωνοῦσι ταῦτα ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ σχηματισμοῦ πρὸς ἐκεῖνα. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀγνωστόν τι, δυνάμει ὁμοῦ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς λειτουργίας διακρίνεται τῶν ἔξω συμβαινόντων καὶ τῶν τροπῶν ὡς ὑφίστανται τὰ ἀντικείμενα. Καὶ ἡ ἐσωτερικῆ αὕτη λειτουργία συνίσταται εἰς ἔντασιν βουλήσεως. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ βουλητικὴ ἐσωτερικῆ ἔντασις συναντᾷ ἀντίστασιν, τὸ ἐγὼ ἀναγνωρίζει ἑαυτὸ καὶ προκύπτει οὕτω ἡ αὐτοσυνειδησία.

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἐκδοχὴν τοῦ αἰσθητισμοῦ, εὐρίσκομεν ὅτι ἡ φυσιολογικὴ καὶ νευρολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ αἰσθήματος δὲν λαμβάνεται, εἰμὴ ὡς δευτερευούσης σημασίας παράγωγος τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἢ ἀντίληψις δὲ ἤτοι ἡ διὰ προσλήψεως καὶ ἀφομοιώσεως ἐπεξεργασία τῶν ἐρεθισμῶν

καὶ ἐν τῷ πώσῳ καὶ παύσει αὐτῶν ὁλόγον. Θεωρεῖται ὅμως ἀπα-
ραίτητος ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς καὶ ἡ λειτουργία τῶν αἰσθητηρίων
ὀργάνων καὶ τῶν νεύρων, ἐφ' ὧσον διὰ τούτων προκαλεῖται ἡ ἐσωτε-
ρικὴ λειτουργία καὶ αἰσθήσις. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις πρό-
κειται, κατὰ τὸν *Georges Henry Lewes* (1817—1878), περὶ
δυνάμεως ἀπολύτως λαμβανομένης. Ἡ δύναμις, εἴτε ὡς φαινόμενον ἐν
τῷ ὄλικῳ κόσμῳ, εἴτε ὡς ὄρος ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς λειτουργίας,
γίνεται ἀντιληπτὴ διὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ κατανοητὴ συγχρόνως, διότι
τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως καὶ ἐμπειρίας ἀποτελεῖ ἡ αἰσθήσις. Διὰ
τοῦτο τὸ κατανοητὸν ἀποτελεῖ μέρος τῆς πραγματικότητος καὶ ὁ ἔξω
ἡμῶν φαινομενικὸς κόσμος ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν τοῦ ἀπολύτου, τῆς δυ-
νάμεως. Τὰ αἰσθήματα, αἱ πινακίστισις καὶ αἱ βουλήσεις εἶναι ἀφ' ἑνὸς
μὲν ἕμφυτα, ἢ ἐνδιάθετα, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπίκτητα, δηλαδή τὸ μὲν ἐξ
ἀναπτύξεως προϊόντα τοῦ συνόλου τῆς ἐμπειρίας τῶν προηγηθεισῶν γε-
νεῶν, τὸ δὲ προϊόντα τῆς παρὰ τοῦ ατόμου σχηματιζομένης ἐμπει-
ρίας. Ἐκ τῆς ἀτομικῆς ἐμπειρίας προκύπτει τὸ ἐνστικτὸν, ὡς αὐτο-
ματικὴ ἀντίδρασις. Ἐκ ταύτης δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐμπειρίας τοῦ κοινωνικοῦ
περιβάλλοντος ἔρχεται εἰς φῶς ἡ συνείδησις ὡς σκόπιμος καὶ προσδιω-
ρισμένη ἀντίδρασις. Ἀναλύοντες τὴν ἐμπειρίαν κατὰ τὸν *Lewes* κατα-
λήγομεν εἰς δύο εἰδῶν συστηματικὰ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου,
εἰς αἰσθήματα (*feelings*) καὶ εἰς ἀναλόγους σειρὰς νευρικοῦν κινήσεων
ἐξ ἐπιδράσεων τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Αἰσθήματα καὶ νευρικὴ κίνη-
σις βαίνοισι παρὰλλήλως καὶ δὲν αἰτιολογοῦσι τὸ ἓν τὸ ἄλλο. Εἰς το-
αύτην ἀνάλυσιν καταγιγνώμενος καὶ ὁ *H. Taine* (1828—1893) εἰρή-
σκει ὅτι κυρίως πρόκειται περὶ ἀναλύσεως ὀνομασίων ἰδεῶν. "Ὄνομα ἀν-
τιπροσωπεῖν μορφήν εἰκόνας ἢ εἶδος σχηματιζόμενον ἐξ αἰσθημάτων.
Πᾶν αἰσθηματικὸν ἐν τῇ συνείδησει συνίσταται ἐκ πολλῶν στοιχειω-
δῶν καὶ ὁμογενῶν μερικῶν αἰσθημάτων παρὰλλήλως πρὸς νευρικοὺς
ἐρεθισμοὺς σχηματιζόμενων καὶ ἐκ συνθέσεως πρὸς τὰς μηχανικὰς καὶ
πνευματικὰς λειτουργίας προκαλοῦντων τὰς μορφὰς τῶν ἀντικειμένων
καὶ τὰ εἶδη τῶν πινακίσσεων. Σειρὰ γεγονότων συνδυαζομένων διὰ
τῆς μνήμης σχηματίζουσι τὴν ἰδέαν τοῦ Ἐγὼ καὶ τὴν διείρησιν τούτου
ἀπὸ τοῦ ἔξω κόσμου, ὅποτε προκύπτει καὶ ἡ διείρησις φυσικοῦ καὶ ψυ-
χικοῦ κόσμου, ἢ ὅποια ὅμως δὲν εἶναι οὐσιαστικὴ, ἀλλὰ διπλοῦς τρό-
πος ἐποπτείας τῆς αὐτῆς πραγματικότητος. Ἐπομένως πρόκειται κυρίως
περὶ πείρας ἣν ἔχει τὸ πρόσωπον καὶ ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται ἡ διπλῆ ἀντίλη-
ψις τοῦ κόσμου, ἢ ἡ ἐκείνη περὶ αὐτοῦ τοιαύτη, ἐφ' ὧσον ἢ προσωπι-
κότης ὡς ἰδιωφυία ἐξ ἐμπειρίας προκύπτουσα διὰ ἡδονικοῦ νὰ ἐμβαθύνῃ

εις τὰς σχέσεις ζωῆς καὶ φύσεως καὶ νὰ ἀνεύρη τὰς ὁμοιότητας καὶ διαφοράς, τὴν οὐσίαν καὶ τὸ φαινόμενον.

Εἰς τὴν παραδοχὴν ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως στηρίζεται καὶ ἡ θετικίζουσα φιλοσοφία τοῦ ἐν Γερμανίᾳ Ernst Laas (1837-1885). Πᾶσα γνῶσις, κατ' αὐτόν, προκύπτει ἐκ μεταπλάσεως ἐσωτερικῆς τῶν αἰσθημάτων καὶ ἀντιλήψεων, διότι τὸν κόσμον καὶ τὸ περιβάλλον δὲν γνωρίζομεν ἄλλως, εἰμὴ ὡς ἄθροισμα περιεχομένων τῶν αἰσθημάτων, ὅποτε ἡ ἔννοια χώρου, χρόνου, ποσοῦ, ποιοῦ, σχέσεων κλπ. οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ προϊόν τῶν ἐκ διαφορῶν αἰσθητηρίων αἰσθημάτων. Ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον εἶναι σχετικὰ καὶ ὄχι ἀπόλυτα, περιεχόμενον δ' αἰσθήματος καὶ συνειδήσεως (Ἐγὼ) ἀχώριστα ἀπ' ἀλλήλων. Ἐπομένως ἡ ἀληθὴς πραγματικότης κατ' αὐτόν συνίσταται ἐκ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἀντικειμενικῶς ὑπάρχοντος καὶ ἐκ συνειδήσεως ἀνταποκρινομένης πρὸς τὸν ἀντικειμενικῶς ὑπάρχοντα κόσμον. Ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς ὡς οὐσίας εἶναι πλαστὴ καὶ προϊόν τῆς φαντασίας κατὰ τὸν Düring. Τὸ πᾶν ἀποτελεῖ ἡ ἐμπειρία ἡ ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως σχηματιζομένη.

Καὶ ὑπὸ τὴν ἐμπειρίαν ἐξαφανίζονται αἱ ἀντιθέσεις μεταξύ φυσικοῦ καὶ ψυχικοῦ κόσμου κατὰ τὸν Ἐμπειριοκριτικισμὸν τοῦ Rich. Avenarius (1843—1896). Τὸ ἄτομον σχηματίζει τὴν ἐμπειρίαν τοῦ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ταῦτα οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ συγκροτήματα ἐκ τῆς προσθέσεως τῶν ἀτομικῶν συνειδήσεων καὶ τῆς λειτουργίας αὐτῶν συγχρόνως. Ἡ λειτουργία τῆς συνειδήσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἐξ ἧς ἔχομεν τὰ περιεχόμενα αἰσθημάτων. Ὅ,τι δὲ ἔχομεν εἰς τὸν ψυχικὸν βίον, δὲν εἶναι παρὰ περιεχόμενον αἰσθημάτων κατὰ τὰς τροπὰς αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι προκύπτουσι διὰ συγκροτήσεως περισσοτέρων περιεχομένων. Περιεχόμενον αἰσθημάτων, τὸ ὁποῖον συντηρεῖται κατόπιν διὰ τῶν σχετιζομένων πρὸς αὐτὸ νέων αἰσθημάτων, διατηρεῖται ὡς παράστασις, ἡ δ' ἐσωτερικὴ συσχέτισις τοιούτων περιεχομένων παραστάσεων καὶ αἰσθημάτων, ἀποτελεῖ τὴν διανόησιν. Αἰσθημα λοιπὸν καὶ ἀντίληψις καὶ παραστάσεις ἀποτελοῦσι τὰ στοιχεῖα τοῦ ψυχικοῦ βίου, ἐκ τούτων δὲ σχηματίζεται τὸ σύνολον τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ἡ ἐμπειρία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας ἐπ' ὅσον πρόκειται περὶ ἐξαρτήσεως καὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐάν, λέγει ὁ Ἀβενάριος, χαρακτηρίσωμεν τὸ φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν περιβάλλον διὰ τοῦ συμβόλου R,

τὸ νευρικὸν τοῦ ἀτόμου σύστημα διὰ C καὶ τὴν τροφήν τὴν ἀναγκαίαν πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀτόμου διὰ S, τότε ἔχομεν ἀξίαν καὶ συντελεστὰς R, C, S. Τὸ C ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ R καὶ S καὶ διακρίνεται διὰ τῆς δυνάμεως τῆς διατυπώσεως καὶ ἐξωτερικεύσεως E (γλώσσης) κύριον δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ αἴσθησις καὶ ἀντίληψις, ἐξ ἧς αἱ παραστάσεις καὶ πᾶν ψυχικὸν φαινόμενον.

Πᾶν ψυχικὸν φαινόμενον κατὰ τὸν Ernst Mach (1838—1901) σχηματίζεται ἐκ στοιχείων, ἧτοι αἰσθημάτων καὶ ἀντιλήψεων. Ἡ φυσικὴ, ὅπως καὶ ἡ ψυχολογία δὲν ἀσχολοῦνται εἰμὴ εἰς αἰσθήματα καὶ ἀντιλήψεις, ὡς ἐπεξεργάζονται εἴτε ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀντικείμενα τῆς φύσεως ὡς πρὸς ἀλλήλα, εἴτε ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐγὼ καὶ τὸ ὑποκείμενον. Ἡ ἔννοια οὐσίας, ἀντικειμένου καὶ ἑαυτοῦ, καὶ αἰτιότητος παρίγονται δι' ἀφαίρεσεως ἐκ τῶν ἀντιλήψεων, ἐνῶ πρᾶγματι δὲν ὑφίστανται. Τὸ Ἐγὼ εἶναι σύνθεσις σωματικῶν λειτουργιῶν καὶ ἀναμνήσεων, διαλέσεων, συναισθημάτων. Ἐπομένως οὐχὶ τὸ Ἐγὼ εἶναι τι τὸ πρότερον, ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τοῦτο, ἧτοι τὰ αἰσθήματα, αἱ παραστάσεις, τὰ συναισθήματα κλπ. ὡς σχηματίζονται ἐκ τῶν νευρικῶν λειτουργιῶν καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως.

Κρίνοντες τὸν αἰσθητισμὸν, εὐρίσκομεν αὐτόν, εἴτε ἐπιμένοντα εἰς τὸ αἰσθημα ὡς προέρχεται ἐκ τῶν νευρικῶν καὶ φυσιολογικῶν λειτουργιῶν, ἐπομένως περιοριζόμενον εἰς ὕλιστικὴν ἄποψιν, εἴτε παραδεχόμενον πλὴν τῶν κέντε αἰσθήσεων καὶ ἔκτην, τρόπον τινά, ἐσωτερικὴν αἰσθησιν γενικὴν ἐπεξεργαζομένην τὰ περιεχόμενα τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν πρόκειται περὶ στοιχείου τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, ὅπως θεωρεῖται τὸ φυσιολογικὸν αἰσθημα, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ ἀνακαλήσωμεν τὴν πεπλανημένην ὁδόν, ἣν ἀκολουθεῖ ἡ κατεύθυνσις αὕτη, διότι διὰ παραδοχῆς τύπων ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου, ἢ κινήσεων τῶν κυττάρων, δὲν ἐρμηνεύεται τὸ φαινόμενον τῶν παραστάσεων καὶ ἡ συσχέτισις αὐτῶν καὶ ἡ ἀφαίρεσις ἧτοι αἱ διανοητικαὶ λειτουργίαι. Πολὸν περισσύτερον βεβαίως παραμένουσιν ἀκαθόριστα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἀνερμήνευτα τὰ συναισθήματα, αἱ βουλήσεις καὶ αἱ ἐπιθυμίαι πρὸ παντὸς αἱ διανοητικῆς φύσεως. Διὰ τοῦτο φαίνεται τελειότερα ἢ καθαρῶς ὕλιστικὴ ἔρμηνεῖα κατὰ τὴν διαρβένειαν ἢ τὴν βιολογικὴν θεωρίαν, διότι εἶναι συνεπὴς καὶ συστηματικὴ, ἐνῶ ὁ τοιοῦτος, ὁ μᾶλλον πρὸς τὴν ἐμπειρίαν τελειῶν αἰσθητισμὸς μόλις ἐπιλαμβάνεται τῆς ἔρμηνείας τῶν ψυχικῶν φαινομένων παραμένει εἰς τὴν ἔρμηνειαν τοῦ αἰσθήματος, θεωρῶν τὰ λοιπὰ ψυχικὰ φαινόμενα προέοντα αὐτοῦ δι' ἰδιοτρόπον μεταπλάσεως καὶ μετατροπῆς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. Πῶς γίνεται ὅμως ἡ μετατροπὴ περιεχομένου αἰσθήματος

εις παράστασιν, φαντασίαν, βούλησιν και πῶς τὸ αἰσθημα τοῦτο προκαλεῖ τὴν ἐκ τῶν ἔνδον πρὸς τὰ ἔξω κίνησιν, περὶ τοῦτου οὐδεμία σαφῆς και ἀπηλλαγμένη αὐθαιρέτων ὑποθέσεων ἐρμηνεῖα δίδεται.

Ἡ ἕτερα ἐκδοχὴ τοῦ αἰσθητισμοῦ ἀναγνωρίζουσα πλὴν τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως και ἔσωτερικὴν, εἰς ταύτην ἀνάγει τὴν ἐπεξεργασίαν και μετάπλασιν τοῦ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων περιεχομένου. Ἄλλ' ἢ ἔσωτερικὴ αὕτη αἰσθησις εἶναι ἢ καθ' αὐτὸ παραγωγὸς τῶν ψυχικῶν φαινομένων ὡς ἐπεξεργαζομένη και μεταπλάττουσα, τότε τὰ περιεχόμενα αἰσθημάτων ἐξωτερικῶν δὲν ἀποτελοῦσι στοιχεῖα ψυχικῶν φαινομένων, ἀλλ' ἀπλοὺς ἐρεθισμοὺς προκαλοῦντας τὴν λειτουργίαν τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Ἄλλὰ ὁποῖα τις ἐπὶ τέλους εἶναι ἢ ἔσωτερικὴ αὕτη αἰσθησις; Εἶναι γενικὴ μυϊκὴ ἀλληλεπίδρασις πρὸς τὸ νευρικὸν σύστημα, ἢ αἰσθησις γενικὴ τῶν ἐν ἡμῖν λειτουργιῶν, ὅπως εἶναι ἢ ἀπὸ περιόπου, τὴν ὁποῖαν θεωρεῖ προεξάρχουσαν ὁ Condillac, ἢ εἶναι ἐγκεφαλικὴ λειτουργία συμφώνως πρὸς τὰς ὑποθέσεις τῆς φρενολογίας, ἢ πνευματικὸν καθαρῶς φαινόμενον ἰσοδυναμοῦν πρὸς τὴν συνείδησιν; Περὶ τοῦ σπουδαισιότητος τοῦτου ζητήματος οὐδεμίαν σαφῆ πληροφορίαν μᾶς δίδει ὁ αἰσθητισμὸς. Ἀφίνεται ὅμως νὰ ἐννοηθῇ (και μάλιστα διὰ τῆς ὀνομασίας αὐτῆς) ὅτι σχηματίζεται καθ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς αἰσθήσεις και χάριν τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐρμηνευθῇ ὅπως δῆποτε ὁ σχηματισμὸς τῶν πέριπ τοῦ αἰσθήματος ψυχικῶν φαινομένων, τῶν και σπουδαισιτέρων διὰ τὸν ψυχικὸν και τὸν πνευματικὸν βίον. Ὅπου δὲν πρόκειται περὶ διακρίσεως και ἐκτιμήσεως τοῦ καθαρῶς πνευματικοῦ παράγοντος, λαμβάνεται και ὡς γενικὴ τις σωματικὴ και δὴ νευρομυϊκὴ αἰσθησις ταυτιζομένη πρὸς τὴν λεγομένην κιναισθησίαν. Ὑπὸ τὴν τοιαύτην δ' ἐκδοχὴν θεωρεῖται ὡς ἢ περαιτέρω ἐξέλιξις και ἀνάπτυξις τῆς διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν και τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων συντελουμένης μηχανικῆς ἐπίδράσεως και ἐνεργείας. Ἄλλ' εἴτε ὡς ἐξελικτικὴ μορφή τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων ἐρμηνευθῇ ἢ περὶ ἧς πρόκειται ἔσωτερικὴ αἰσθησις, εἴτε ὡς προερχομένη ἐκ τῆς γενικῆς καταστάσεως και τῆς διαθέσεως τοῦ σώματος ἡμῶν, ἢ δι' αὐτῆς ἐπεξεργασία τῶν ἐξῴθεν προερχομένων μυϊκῶν ἢ νευρικῶν ἐρεθισμῶν και ἢ μετάπλασις αὐτῶν εἰς ἕτερα ψυχικὰ φαινόμενα, δὲν ἐρμηνεύεται ἄλλως, εἰμὴ ὑποθετικῶς και μάλιστα κατὰ τὴν ὑλιστικὴν μὲν καθαρῶς ἀποψιν διὰ τῆς ὑποθέσεως περὶ μετασχηματισμοῦ και ἐξελίξεως τῆς κινήσεως και τῆς ἐνεργείας, κατὰ τὴν καθαρῶς δ' ἐμπειρικὴν ἀποψιν διὰ τῆς περὶ συνδέσεων (assotiations) τῶν ψυχικῶν φαινομένων θεωρίας.

Παρά ταῦτα ὅμως ἡ περὶ τοιαύτης ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ὑπόθεσις προδύκαλεσεν ἐντονωτέραν τὴν ἐρευναν τῶν καὶ ἄλλοθεν εἰς τὴν ἐρευναν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἐγκλησασῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπέδρασαν σπουδαίως ἐπὶ τῆς νεωτέρας ἐρμηνευτικῆς ψυχολογίας.

γ'. Ἡ ἐξ ἐπιδράσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν
ἐρμηνευτικὴ ψυχολογία.

Ἡ πειραματικὴ ἐρευνα καὶ ἐρμηνεία τῶν ψυχικῶν φαινομένων διὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀρχίζει ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν νεύρων καὶ καταλήγει εἰς ἀνυστομικὰς καὶ παθολογικὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου, ἥτοι τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος. Κατὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἀνιπτύσσονται θεωρίαι περὶ ἐγκεφαλικῶν κέντρων καὶ ἐντοπισμοῦ τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἰς τοιαῦτα κέντρα, ὅπου λαμβάνουσι χώραν συνδέσεις καὶ συνθέσεις προκαλοῦσαι τὰ συνθετώτερα ψυχικὰ φαινόμενα, τὴν συνείδησιν καὶ διενόησιν. Ἐνῶ ὅμως πολλοὶ ἀρκοῦνται εἰς τοιαύτην ἐρμηνείαν, ἄλλοι, ὅπως ὁ J o h. M ü l l e r, ὁ H e l m h o l t z κλπ., δὲν ἀρκοῦνται εἰς τοιαύτας ὑποθέσεις καὶ ἀποδίδουσι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἰς καθαρῶς πνευματικὴν ἐνέργειαν. Ὅπως ὁποῦτε ὅμως παρὰ τὰς ὑποθέσεις ταύτας αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι, προσβαλόντων εἰς ἀνάλυσιν τῆς οὐσίας τῶν νεύρων καὶ τοῦ ἐγκεφάλου καταλήγουσαι ἀπὸ τῆς φαιῆς καὶ λευκῆς οὐσίας εἰς θεωρίας περὶ βιολογικῶν σχέσεων προπλασιμῶν καὶ κυττάρων ἢ μορίων κινουμένων καὶ αἰσθανομένων, μετροῦσι τὰς μηχανικὰς αὐτῶν σχέσεις, ἐλαστικότητα καὶ ἀγωγὴν ἤλεκτρισμοῦ, ἐρεθισμοῦ καὶ λοιπὰ, καὶ ἐκ τῶν παθολογικῶν φαινομένων ἢ ἀρνητικῶν στοιχείων συμπεραίνουσαι περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐγκεφάλου διὰ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Ἡ πειραματικὴ ἐξέτασις ἐκτείνεται καὶ εἰς συνθετώτερα ψυχικὰ φαινόμενα καὶ οὕτως ἔχομεν τὴν ψυχοφυσικὴν καὶ φυσιολογικὴν ψυχολογίαν.

Ἡ ἱστορία πάντων ταύτων ἀρχίζει διὰ τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλξεως τῶν ὀργανισμῶν καὶ τῆς μηχανικῆς ἐρεῦνης τῆς δυνάμεως καὶ ὕλης. Ὁ J u l. R o b. M a y e r (1814—78) ἀποδεικνύει ὅτι ἡ δύναμις ἀλλάσσει ποιοτικῶς μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ποσοτικῶς. Ἡ ποιοτικὴ ἀλλοίωσις τῆς δυνάμεως εἰς κίνησιν καὶ θερμότητα εἶναι κατὰ τὸ ποσὸν ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν ἀρχικὴν τῆς ἐλξεως καὶ βιαιότητος, διότι θερμότης εἶναι κίνησις ἔχουσα τὴν αἰτίαν τῆς εἰς δύνάμιν ταύτην καὶ ἴσην πρὸς τὴν ὕλην. Ἡ μεταβολὴ τῆς δυνάμεως εἰς κίνησιν καὶ θερμότητα προκαλεῖται ἐκ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ εἴδους ἀλληλεπιδράσεως τῆς ὕλης. Ὅπως δ' ἐν τῇ ὕλη